

Například s Nohavicou nesouvisející pasáže dávající slovo běžným lidem z Ostravska, jak byli podvedeni sametovou revolucí. Možná by knize slušela také větší uměřenost a méně esejistický styl. Autor ilustruje svá tvrzení na můj vkus až příliš květnatě a metaforicky, jako by byl harlekýn nějakou analytickou kategorií. Čtenář je také někdy zmaten autorovým skákáním v čase. Občas se podstatné věci dozvíme až později, např. Nohavicova každodennost z osmdesátých let, popisovaná v jeho denících, se objevuje až v polovině knihy, takže se musíme vracet k předchozím kapitolám.

I přes tyto výtky je nutno autorovi pogratulovat, že se konečně objevil někdo, kdo ukázal na příkladu konkrétní osoby mnoho odstínů šedé normalizace, rozbíjející černobílý obraz servírovaný nám nevzdělanými publicisty a některými ideologicky zaslepenými historiky o StB. Z Houdovy knihy vychází jeho hrdina jako moudrý člověk, byť lidsky bojácný, který dokáže v osmdesátých letech vidět kriticky nejen tehdejší politickou moc, ale též kruhy emigrace. Stejně tak později vidí kriticky moc polistopadovou jako partu, která si navzájem udílí trafiky. Zároveň si je vědom svých selhání a je schopnen sebereflexe. Houdova zásluha je také v tom, že ukazuje Nohavicovu dnešní osobnost jako vyrůstající z hospodářských problémů Ostravska, kde podstatná část občanů patří k poraženým transformace a vnímavý písničkář to nemůže nevidět. Zde je možné hledat kořeny Nohavicovy kritičnosti k dnešku, z pražského pohledu možná některým nepochopitelné.

Stanislav Holubec
Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha
holubec@hiu.cas.cz

Milan Hrubeš: *Evropská unie v českém veřejném diskursu: (Re)konstrukce příběhu*

Praha, Nakladatelství Karolinum 2022, 236 s.

Knihy Milana Hrubeše *Evropská unie v českém veřejném diskursu: (Re)konstrukce příběhu* přispívá k objasnění vztahu České republiky a Evropské unie a také jeho postupné proměny od sametové revoluce, kdy ohledně našeho „návratu do Evropy“ existovala v podstatě celospolečenská shoda. Ačkoliv svým záběrem pokrývá období téměř třiceti let, důraz je kladen zejména na počátky společné historie ČR a EU, protože, jak autor zdůrazňuje, pro pochopení současných postojů k Evropské unii je nutné vyprávět celý příběh, který se začal psát již dlouho předtím, než se Česká republika stala v roce 2004 jednou z členských zemí tohoto uskupení. Podoba veřejného diskursu devadesátých let a zejména období bezprostředně před referendem o vstupu do EU totiž podle něj zásadním způsobem ovlivnila vnímání a hodnocení Evropské unie v pozdějších letech a je také klíčem k pochopení současných debat o EU. Proto je nutné vrátit se do minulosti a zjistit, jak tehdy významní aktéři veřejného diskursu konstruovali významy našeho vstupu do EU a Evropské unie jako takové. Empirickou studii, jejíž výsledky kniha představuje, tedy autor ukotvuje v konstruktivisticko-interpretativistické tradici, přičemž k odhalení jednotlivých významů konstruovaných politickými aktéry a některými aktéry občanské společnosti využívá analýzu rámování opřenou o koncept metafor. Sleduje přitom dva konkrétní cíle. Zaměřuje se na významy konstruované ve vztahu k EU před konáním referenda a následně zjišťuje, jak se tyto významy proměnily za dobu našeho členství, a především jak tyto pozdější významy korespondují s významy předešlými. Podstatnou část publikace tvoří rovněž metodologická diskuse nad konceptualizací rámování a jeho využitím v sociálních vědách.

Autor situuje začátek svého vyprávění do období po sametové revoluci. Kapitola nazvaná „Zpět do Evropy“ tak přibližuje čtenáři společenský a politický kontext období, ve kterém se stal návrat k západním hodnotám a pojetí demokracie ztělesněný zejména právě integrací do tehdejších Evropských společností vysoce prioritním tématem. Na jeho prospěšnosti se přitom shodovala nejen většina politické reprezentace, ale i široká veřejnost. Tento konsenzus byl podle autora důsledkem velmi nejasné představy o tom, co vlastně integrační proces přinese, jak ale budoucí vstup získával jasnější obrysy, začala se na tomto tématu rozcházet i politická reprezentace. K tomu navíc přispěla také proměna, kterou v té době procházela samotná evropská integrace – podpis tzv. Maastrichtské smlouvy v roce 1992 výrazně proměnil charakter společenství, do kterého jsme měli vstoupit.

Tehdejší veřejný, a zejména politický diskurs o EU byl přitom, jak tvrdí autor, v mnohém problematický. V prvé řadě neproběhla diskuse o tom, nakolik je stávající podoba EU v souladu s ideálem Evropy, o kterém se mluvilo po sametové revoluci, případně jaká alternativa by tento ideál naplnila (s. 20). Problémem byla také neukotvenost politické scény v občanské společnosti, přičemž veřejný diskurs o EU formovali téměř výhradně politici a alternativy byly z hlediska svého významu marginalizovány (s. 21). Přitom právě strany, které se začaly vůči evropské integraci postupně vymezovat, měly podíl na tom, že došlo k zevrubnější debatě o našem budoucím členství. Autor zde zmiňuje zejména Václava Klause a další politiky skeptičtějšího křídla ODS, kteří měli významný vliv na proměnu diskursu o EU ve druhé polovině devadesátých let. I přes určité rozpory ovšem nadále přetrvávala shoda na přínosech vstupu, což zásadním způsobem formovalo veřejný diskurs, a neproběhla tak důkladnější debata o tom, co EU vlastně je, proč bychom do ní měli vstoupit a co pro

nás bude vstup znamenat. Absence celospolečenské debaty se odrazila i v podpoře vstupu ČR do EU, která byla krátce před referendem nižší, než by si proevropská část politické reprezentace představovala. Zesílená snaha informovat a přesvědčit občany, aby přišli v referendu vyjádřit svůj postoj, ztělesněná v hojně kritizované vládní kampani rozpoutala živou diskusi různých aktérů, ve které docházelo k rozličným způsobům rámování předmětu referenda, tedy Evropské unie a vstupu ČR do EU, ze strany jeho příznivců i odpůrců.

Zatímco úvodní části knihy, představující její hlavní myšlenku a důležitý kontext, jsou psány velmi čtivě, což je činí srozumitelnými i pro laické publikum, následující kapitola, která přibližuje koncept rámování a vysvětluje, v jakém významu je v knize používán, je přece jen více odborného rázu. Autor se přitom při vymezení konceptu rámování snaží zodpovědět otázky týkající se toho, kdo může EU a vstupu do EU význam připisovat (tedy rámovat), zda jde o strategické jednání, na jaké úrovni probíhá a co vlastně samotné připisování významu znamená – zda určitý význam události konstruujeme, nebo záměrně vybíráme z již existujících významů. Jde tedy o diskusi o ontologicko-epistemologické povaze rámování, která je důležitá pro porozumění celému textu (s. 38). Vzhledem k tomu, že je rámování vstupu do EU aktéry zapojenými do veřejné diskuse jednáním, které lze nahlížet z hlediska procesuální a obsahové dimenze politiky (s. 39), nabízejí se podle autora konceptualizace rámování využívané v oboru sociálních hnutí nebo veřejné politiky. A v této kapitole se autor zevrubně věnuje právě těmto dvěma konceptualizacím, aby tak odůvodnil svůj jednoznačný příklon ke konstruktivisticko-interpretativistické tradici. Přístup, který si pro svou analýzu volí, je inspirován pojetím rámování Schöna a Reina (1993), kteří zdůrazňují jeho dynamický charakter a chápou jej jako vyprávění příběhu o určitém problému (s. 61). V případě této knihy

jde tedy o různé příběhy o vstupu ČR do EU, přičemž každý z nich zdůrazňoval jiné charakteristiky integrace a z každého vyplývala jiná pobídka k jednání, tj. hlasování pro nebo proti vstupu ČR do EU (s. 61). Kromě konceptu rámování se autor ve své empirické studii opírá také o koncept metafor (4. kapitola), které chápe jako prostředky, resp. nástroje rámování, případně také jako způsob, jakým analýzu rámců provést (s. 70). Pátá kapitola pak přibližuje design a postup výzkumu, včetně zdůvodnění volby zkoumaných aktérů, stejně jako korpusu, tedy dokumentů pro analýzu.

Kapitoly 6 a 7 tvoří téměř polovinu knihy a jsou již věnovány výsledkům empirické studie. Šestá kapitola, příznačně nazvaná jako „Příběh o vstupu České republiky do Evropské unie“, navazuje na představený polistopadový kontext a autor se v ní systematicky věnuje hlavní části příběhu, konkrétně období zhruba půl roku před konáním referenda. Zajímá ho, jaké významy našemu vstupu jeho příznivci i odpůrci připisovali a „jakým způsobem je konstruovali ve vzájemných verbálních střetech“ (s. 91). Metafory, resp. rámce hledá nejprve v dokumentech vytvořených jednotlivými sledovanými aktéry, tedy politickými stranami a organizacemi občanské společnosti. Postupnou proměnu významů pak demonstruje na debatách a diskusích ve veřejnoprávní České televizi, které se odehrávaly blíže referendu, tedy v kontextu jasněji definovaných podmínek vstupu. Jednotlivé konstruované významy jsou přitom v této kapitole prezentovány velmi přehledně, pro každého aktéra zvlášť, přičemž metafory, resp. rámce, které autor identifikuje, ilustruje četnými ukázkami z debat, diskusí a stranických dokumentů.

Autor tímto způsobem demonstruje, že zatímco aktéři, kteří vstup do EU podporovali, jej rámovali velmi podobným, případně komplementárním způsobem, rámce odpůrců se lišily (s. 143). Na straně podporovatelů přitom jednoznačně dominovalo rámování metaforou všeléku, resp.

léku, při němž bylo zdůrazňováno, jaké problémy vstup do EU vyřeší (téměř všechny), a byť byly zmiňovány i potenciální negativní dopady, resp. omezení, vždy je vyvažovaly pozitivní aspekty vstupu (s. 97). U odpůrců se konstruované významy lišily, a to od přirovnání EU k SSSR, resp. socialismu v případě sdružení Občané proti EU, přes prezentování vstupu do EU jako vazalství a později špatného obchodu ze strany ODS až po metaforický pojem EU jako kapitalistická integrace (KSCM).

Podle autora se takto konstruovaný příběh o vstupu ČR do EU promítá i do svého pokračování, a je tedy nedílnou součástí dnešního příběhu o České republice v Evropské unii (s. 146). A právě na pokračování příběhu se zaměřuje v sedmé kapitole s cílem demonstrovat, že jsme za dobu členství nebyli schopni reformulovat podstatu našeho vztahu k EU (s. 151). Období mezi lety 2004 až 2019 přibližuje pouze ve zkratce a soustřeďuje se na jeho zásadní momenty. Zmiňuje tedy především finanční krizi a následně také migrační krizi, které byly spojeny s propadem důvěry v Evropskou unii. Znovu se věnuje osobě Václava Klause, jehož názory na EU velmi významně přispěly k „proměně toho, co formovalo a stále formuje normalitu diskursu o EU“ (s. 168). Dále zdůrazňuje, že zejména v rámci debat o řešení ekonomické recese a budoucí ekonomické podobě evropské integrace začal postupně zesilovat důraz na nacionalismus. Těmto debatám přitom dominoval diskurs ODS, ke kterému nebyla formulována relevantní a rezonující alternativa (s. 169), protože proevropské strany nedokázaly svůj význam vztahu ČR a EU rekonstruovat. Prezentovat ve veřejném diskursu EU jako všelék bylo ovšem dále neudržitelné, neboť problémy se nevyřešily a některé další se navíc objevily právě v souvislosti s naším členstvím (s. 170). V diskusích také stále častěji docházelo ke zdůrazňování rozdílu mezi ČR a EU (s. 173), přičemž toto rozdělování na „my“ a „oni“ v době vrcholící migrační kri-

ze a také v následujících letech naprosto dominovalo diskursu o vztahu ČR a EU. Nově se k němu přitom hlásily i proevropské strany a aktéři. Pod vlivem migrační krize tak došlo k bezprecedentní většinové shodě na postojích stran k EU a jejím návrhům řešení (s. 179).

V další části sedmé kapitoly se pak již autor opět podrobněji zabývá obdobím před evropskými volbami v roce 2019 a významy, které v tomto období v souvislosti s EU konstruovaly hlavní politické strany. Na základě analýzy jejich volebních programů zjišťuje, jak se po 16 letech rámování proměnilo, a to zejména s ohledem na konání voleb v kontextu velmi nízké podpory EU a velmi nízkého zájmu o evropské záležitosti. Ukazuje, že v zásadě všechny sledované proevropské strany opustily nerealistické rámování (vše)léku, byť většina z nich při reinterpretaci významu EU a vztahu ČR a EU na původní rámce navázala, což platilo i pro strany vůči EU kritické. Zcela nové způsoby rámování tak přinesly pouze některé nové politické subjekty, konkrétně koalice Starostů a TOP 09 se svou metaforou „EU jsme my“ a také Piráti konstruující význam EU jako participace. Tyto nové významy přitom spojuje, že opouštějí dichotomii „my“ a „oni“, která do té doby představovala jeden z hlavních rysů českého diskursu.

Autor svá zjištění následně porovnává s průzkumy veřejného mínění, které podle něj odrážejí, jak se očekávání plynoucí z představených způsobů rámování projeví v postojích občanů. Byť lze samozřejmě souhlasit s tím, že nekritická prezentace EU před referendem reprezentovaná zejména metaforou (vše)léku mohla vzbudit

nerealistická očekávání, dochází zde podle mého názoru k přílišnému zjednodušení. Jsou totiž opomíjeny další faktory, které mohou k formování postojů veřejnosti k EU přispívat, ať už se jedná o hodnocení ekonomické užitečnosti členství, důležitost identity nebo přijímání podnětů (cue-taking). Aktuální postoje tak mohou být ovlivněny právě tím, jak v danou chvíli politici (nebo média, ale i další aktéři) náš vztah k EU hodnotí, nikoliv pouze reálnými dopady EU na životy lidí a jejich rozporům s očekáváními, která politické subjekty svým rámováním vyvolaly.

V závěru autor připomíná, že Schön a Rein formulovali koncept rámování jako „empirickou epistemologii, která nám umožňuje porozumět rozdílným pozicím ve sporech, které se odehrávají při tvorbě politiky“ (s. 202), a skrze toto porozumění přispět k řešení politických sporů. Pokud tedy známe jednotlivé významy vztahu ČR a EU, můžeme se pokusit participativně zformulovat novou podobu evropské politiky vycházející ze společného porozumění. Konkrétní návod, jak toho dosáhnout, autor sice nenabízí, knihu však přesto považuji v mnohém za přínosnou. Nejen, že poutavým způsobem shrnuje celou historii vztahů ČR a EU, ale především pojmenovává stěžejní aktéry diskursu o Evropě a identifikuje zásadní momenty, které formovaly naše vztahy s EU a mohly přispět k dlouhodobě spíše chladnějším postojům české veřejnosti k EU.

*Jana Rosenfeldová
Fakulta sociálních věd,
Univerzita Karlova, Praha
jana.rosenfeldova@fsv.cuni.cz*